hatalmas, alapvető segítség Ady prózájának kiadása. Megjegyzéseinkkel az volt a célunk, hogy ez a nagy jelentőségű vállalkozás minél tökéletesebb legyen. A problémákra, szempontokra rámutattunk; az anyag közlésének tervezetét tisztázva, a módszert tovább fejlesztve, a hibákat a következő kötetben helyesbítve, a hiányokat kiegészítve, gondos aprómunkával és körültekintő ellenőrzéssel olyan kiadás születhet meg, amely nemcsak a filológia megkopott becsületét ragyogtatja fel újra, de méltó Adyhoz is.

Kovalovszky Miklós

ZENETUDOMÁNYI TANULMÁNYOK I—IV.

I. Emlékkönyv Kodály Zoltán 70. születésnapjára. 1953. — II. Erkel Ferenc és Bartók Béla emlékére. 1954. — III. Liszt Ferenc és Bartók Béla emlékére. 1955. — IV. A magyar zene történetéből. 1955.

Életerős, remek kiadványsorozat áll előttünk, melyet az irodalomtörténészek sem hagyhatnak figyelmen kívül. Szabolcsi Bence és Bartha Dénes munkája a magyar zenetörténetnek ez a monumentális tanulmánygyűjteménye: mindkét szerkesztő neve biztosít arról, hogy komoly, eredményes munkáról van szó.

Természetes, hogy ebben a folyóiratban csak az érintkezési pontokat soroljuk el futtában, ahol a magyar zene és a magyar irodalomtörténet összetalálkoznak. Ez a találkozás annál áthatóbb, minél régebb időre megyünk vissza és minél mélyebb néprétegekbe szállunk alá, de mint látni fogjuk, legnagyobb magyar zeneszerzőink sem választhatók el az irodalomtól, hiszen abból kapják tematikus ihletüket, sőt sokszor abba olvadnak bele.

Ez a legvilágosabb Kodály Zoltán esetében, akinek majdnem az egész opusa a régi magyar költők és a népi költés újra átéléséből ered. A hetvenedik születésnapjára kiadott kötet, ennek a gyönyörű kiadványsorozatnak méltó nyitánya, ezt egyes tanulmányaiban, műveinek bibliográfiájában kellőképpen kidomborítja. Ahogy ő Kecskeméti Vég Mihály keserű és mélységből lendülő verseit, Szkhárosi Horváth András és Balassi Bálint dallama vesztett énekeit, Zrínyi Török Áfiumát, Berzsenyi, Kölcsey, Csokonai, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady, Balázs Béla, sőt Horatius ódáit és a magyar nép dalait, balladáit újra átéli, példa lehetne minden irodalomtörténész és kritikus számára, hogyan kell költőket olvasni és hogyan lehet a magyar néppel együtt érezni. Mint Tóth Aladár kiváló tanulmányában kifejti, Kodály kóruszenéje, sőt zongorafeldolgozásai is állandóan összefüggnek evvel az irodalommal és a zene nyelvén ő maga is költő, mert nemcsak átéli, hanem drámaiasítja szövegét, beleviszi egész lelkét és magyarságát. Szerintünk is Kodály kórusaiból egy olyan magyar esztétika vonalai rajzolódnak ki, melyet minden valamirevaló irodalomtörténésznek meg kell ismernie és magának ki kell elemeznie, hogy az egész közösség lelkületét, szorongását, jajgatását, ujjongását hallja bennük, akár a *Psalmust*, akár Berzsenyi *Forr a világ*-ját, akár a hidasjátékot (Lengyel László) vagy a *Gólya nótát* hallgatja.

Tóth Aladár külön helyet jelöl ki Kodálynak a magyar próza történetében is: stílusát paraszti és egyúttal klasszikus lakonizmus, közmondásszerű tömör világos, de életteljes, zamatos rövid mondatokban való fogalmazás jellemzi. Itt szerintünk Horváth Jánossal találkozik, kinek az irálya ugyanazokból az irodalmi és népi gyökerekből táplálkozik.

A párhuzamosságot magyar szó és Kodály zenéje között Szabolcsi Bence tanulmánya is kellően méltatja *(Kodály Z. Magyar Századai)*: „Kodály dallamossága mindenütt ... a magyar szó és hanglejtés természetes menetét követi."

A Kodály-emlékkönyv irodalomtörténészek bevonásával készült s így inkább ebben a kötetben vannak nagy számban olyan értekezések, melyek szaktudományunkat közelebbről érdeklik. Pais Dezső *Árpád- és Anjoukori mulattatóink* c. tanulmányában a nála megszokott találékonysággal pozitív adatok alapján következteti ki a középkori magyar udvari joculatorok neveiből mesterségük mulattató szerepét (pl. Fintor, Csiper, Hamzó, azaz fintorokat vágó, csipkelődő, hímezőhámozó, vagyis nagyokat, bolondokat mondó). És valóban, ez az egyetlen módszer ahhoz, hogy el ne hagyjuk a való élet területét, ha a régi magyar költészet életéről nem akarunk magunknak hamis képet festeni.

Horváth János *Az elveszett alkotmány Arany Jánosá*-ról ír tanulmányt, ahol a nála megszokott mesteri módon elemzi a költemény esztétikai oldalait: a vers műfaját, szatíráját, humorát (itt már magát is belejátsza a költő) majd a költői kifejezésben mutatkozó nagyszerű képességeket, a hangfestést, a látást és a nyelvvel üzött művészi játékot. Egyetemi előadásaiból kiragadott részletet kapunk itt, s aki olvassa, csak sajnálhatja, hogy Horváth János nem írt Aranyról is olyan monográfiát, mint Petőfiről.

E sorok írója *Végvári vitézek gúnyverse* címen egy selmecbányai városi jegyző-

könyvben megőrzött, 1573-ból származó verses pasquillust közöl, melyet a selmeci vár magyar katonái akasztottak ki a német polgárok templomajtajára s ahol egészen kötetlen, de rímes formában gorombítják le azt a német varganépet, mely be akarta magát ártani a vitézek dolgába.

Kardos Tibor *A magyar vígjáték kezdeteiről* írt hosszabb tanulmányt. Kellő hangsúllyal emeli ki a farsangi játékok fontosságát az egykorú feljegyzések alapján (Szerémi György). Nem tudunk egyetérteni vele abban, hogy Benczédi Székely István Mátyás-tréfáját, sőt Galeotto Mátyás-anekdotáit is belevonja a magyar vígjáték kezdetének tárgyalásába. Mindaddig amíg a dialógusműfaj szerepét nem tisztázzuk az egykorú hitvitázó és politikai irodalomban — márpedig tudjuk, hogy olasz földön és Erázmus óta, mindenütt ez milyen európai divatnak örvendett —, addig még a közismert és a szerző által bőségesen és sok új szempont felvetésével elemzett Sztárai Mihály és Karádi Pál névtelenének műveit sem tekinthetjük „vígjátékoknak". Jó volna, ha elkülönítnők a Mátyás udvarának olaszos kultúrájából fakadó alakoskodásokra vonatkozó adatokat is, hiszen Beatrix királyné Collenuccioja egész bizonyosan olasz nyelvű kultúrát árasztott maga körül. Így kell elbírálnunk azt az adatot is, melyet Kardos idéz, amikor Mohács előtt Budán egy felakasztott török bábut éget el a tömeg az úrnapi körmenet közben: ezt a jelképes mutatványt Dainero szerint a ferrarai követ és nem a magyar nép rendezte (vö. Nagy Lajos ITK. 1895. 459). Külön lapra tartozik a pozsonyi Frankfurter Bertalan moralitásának a kérdése is, mely attól eltekintve, hogy latin nyelvű, alighanem iskoladráma lehetett s így nem szorosan a *magyar* vígjáték kezdeteihez, hanem a magyar *humanista* latin nyelvű színjáték kezdeteihez csatolandó, mint Celtis Konrád hasonló dolgai is. (Egyébként már Horváth János jelezte, hogy Frankfurter Pannonus darabjai előadásra voltak szánva. *Az irod. műv. megoszlása* 258.)

Viszont a népi farsangolásokhoz és tényleg a magyar vígjáték kezdeteihez tartozik a Szkhárosi említette Cibere bán és Konc vajda harcának a dolga, ahol megint Horváth J. *(A reformáció jegyében,* 59) fejtegetéseit is idéztük volna. Itt azóta újabb adatok is kerültek elő és Dömötör Tekla kutatásai még több eredménnyel biztatnak, még ha nem vesszük is mindehhez hozzá az etnográfusoktól már régóta idézett és leírt népszokást: a bőjti boszorkány elégetését vagy patakba fullasztását. Érzésünk szerint itt, a betlehemes játékokban és egyéb gyermekjátékokban kell a magyar népi vígjáték kezdetét, ősi formáit keresnünk. A kötetben éppen Kiss Lajos közli a *Lengyel László* hidasjátékra vonatkozó hatalmas anyaggyűjtését és kifejti legrégibb, talán az Árpád-korra felmenő ősi típusát, Kerényi György pedig a dunántúli regösénekek zenei magját és legteljesebb szövegét, ami lényegesen hozzájárulhat majd ősköltészetünk egyik legfontosabb kérdésének, a regölésnek tisztázásához.

Az emlékkönyv megjelenése óta Klaniczay Tibor (Akad, I. OK 617—623.) hasonló kifogásokat emelt Kardos Tibor módszere ellen. A szerző terjedelmes válaszában uo. VII. 17—64) már jobban elkülönítette a humanista latín vígjátékot a nép jellegű drámáktól, de általában fenntartotta álláspontját.

Cs. Tóth Kálmán *Halottas énekeskönyveinek dallama* címen kimutatja a református siratóénekekben egy régi ősi zenei hagyomány működését, mely a kész nyugati formákat felbontja. A szerző Szabolcsi kutatásaira hivatkozva felteszi, hogy itt egy szabad, rubato dalforma hagyománya működik, mely alighanem az Árpád-kori, sőt annál régebbi hősi énekek emlékét őrzi.

Szabolcsi Bence *(Dallamtörténeti kérdések)* Balassi Bálint két énekéhez festi meg a zenetörténeti hátteret: „A kikeletkor jó pünkösd havában" kezdetűben felismeri a vágánsénekek sorváltó formáját és analógiákat idéz hozzá; a Sziciliana-nótára írt versből pedig egy népi olasz sziciliai dallam pattogó táncritmusát elemzi ki („Valaki azt hiszi, hogy nyerjen"), amivel egyszerre eleven életet lehel az olvasásban laposan ható énekbe. Balassi Bálintnak a Júlia-énekek előtt írt verseit nem volna szabad olvasni, hanem csak énekelni, s azt hiszem, így vagyunk a XVI. században írt versek legnagyobb részével.

Rajeczky Benjamin *Adatok a magyar gregorianumhoz* címen rövid tanulmányban, de meggyőző módon mutatja be, hogy alakul át a hivatalos énekmodor a ma is élő népi egyházi énekekben. Ennek a tanúságai már a XVI. századi csíksomlyói kéziratban felfedezhetők. (Domokos Péter Pál találta. Úgy hallom, újabban nyoma veszett.) Érdekes kis tanulmányban mutatja be Várnai Péter, hogy az 1821-es makói árvízről szerzett ének, mely a ponyván is megjelent, a *Virágok vetélkedésé*-nek nótájára készült, ami ennek a középkori eredetű dallamnak szívósságát tanúsítja. Székely András, pedig egy újonnan előkerült daloskönyvet, Szentgyörgyi István énekeskönyvét (1815—1820 körüli) elemzi és megállapítja helyét a régi magyar énekes irodalomban. Nagy érdeklődést kelthet Major Ervin tanulmánya is, ahol kézzelfoghatólag, vagyis inkább: füllel hallhatólag bizonyítja be, hogy a magyar népdaloknak milyen fontos szerepük volt még a nem énekelt verbunkosok kialakításában is; különösen érdekes a Martinovics-

indulóra és a Czinka Panna nótájára vonatkozó elemzés.

A germanistákat is érdekelheti Barna István tanulmánya, aki a Speer Dánielnek tulajdonított *Ungarischer Simplicissimus*-ból összeállítja a XVII. századi magyar zenei élet teljes képét. (Maga Speer is trombitás-dobos volt.) Így ez a német író volt az első magyar zenefolklorista. Révész Imre arra mutat rá, hogy Liszt Ferenc erősen Lamennais befolyása alatt írta a „De la situation des artistes et de leur condition dans la société" c. 1835-ben megjelent cikksorozatát, ahol az egyházat támadja és hogy egyik kiadatlan művét *(Les morts)* Lamennais szövegéhez írta. Így Liszt is belekerült abba a bűvöletbe, amely egész Európát elfogta, amikor a *Paroles d'un croyant* megjelent, s melynek hatása alól Kossuth, Petőfi, Arany, Táncsics sem vonta ki magát. Prahács Margit *Zene a régi óvodákban* c. tanulmányában elemzi a régi óvodák énekeit Bezerédi Amália *Flóri könyvétől* kezdve, melynek kéziratát először itt látjuk említve, De Gerandoné Teleki Emma művén keresztül, a XIX. század végéig, amikor is Gáspár János tanító neve emelkedik ki, mint aki először vitt be igazi népéneket az apró gyermekek közé. Tudjuk, Kodály milyen roppant fontosságot tulajdonít ennek a kérdésnek. Ő maga is megtesz mindent, hogy magyar szöveg és magyar dallam zengjen a legkisebb kortól a magyar gyermek fülébe.

A kiadványsorozat többi kötetei természetszerűleg kevesebbet nyújtanak az irodalomtörténésznek. Az Erkel—Bartók kötetben ki kell emelnünk Ujfalussy József nagyarányú tanulmányát *(A „Hunyadi László" és irodalmi előzményei.)* A szerző pontosan megvizsgálja, hogyan vonja össze Egressy Tóth Lőrinc drámáját és teszi alkalmassá arra, hogy Erkel zseniális művét megírja. Egressy mindenütt elhagyja a lélektani elemzést, ellenben színre hozta a vérpadot, kellő teátrális érzékkel. Érdekes annak az összeállítása is, milyen népszerű volt a Hunyadi László-téma 1848 előtt és után: az egész magyar írói kar szimbólumot érzett benne, a zsarnokság jellegzetes kifejezését.

Várnai Péter *Mátray-Rothkrepf Gábor élete és munkássága* c. nagy tanulmánya is felkelthet az irodalomtörténész érdeklődését. Apja, az egyházi karmester házában mint gyermek, színházat játszott a szintén gyermek Dérynével, aztán színdarabokat fordít és megzenésíti a kor nagy költőinek műveit. A *Regélő* és melléklapja, a *Honművész* címen szépművészeti folyóiratot indít, melyet 1833 és 1841 között nagy áldozatok árán tudott csak fenntartani. Ő, a Nemzeti Zenede megalapítója, lesz a *Tudományos Gyűjtemény* kritikusa is és itt magyar zenetörténetet is ír folytatásokban, nagy olvasottsággal. A népdalok zenéjének a tanulmányozását is sürgeti. Kodály ősének mondható, mert a *Pannonia, Hunnia* és *Flora* című füzeteiben 1826 és 1830 között már igazi magyar népdalokat ad ki zongorára átírva (Verbunkosok, Furulyanóta, Rákóczi-nóta). A cikk szerzője fedezte fel dalművének, a *Csernyi György*-nek partitúráját is, mely az első magyar dalműnek tekinthető. Pesten már a második előadás után betiltották, de a vidéken sűrűn játszották azután is, sőt szerbre lefordítva a hazai szerb színészet indító mozzanata lett. (A szöveg Balogh Istvántól való.)

Gálos Rezső *Erdélyi hangversenyek a XVIII. században* címmel ismerteti Szilágyi Sámuelnek a Ráday Könyvtárban felfedezett áriáit, melyek főleg Horatius és Metastasio szövegére készültek 1752-ben. Ez a tevékeny író és zeneszerző Medgyesen Collegium Musicumot is alapított, mint erről Ráday Gedeonhoz írt leveleiből értesülünk. Murányi Róbert Árpád *Két XVIII. sz. iskoladráma dallamai* címen egy zenés *Bucolicum drammá*-t elemez, melyet Kátsor Keresztély írt 1730 és 1736 között.

A régi magyar nyelv és irodalom kutatóit különösen érdekelheti Falvy Zoltán nagyarányú tanulmánya: *A Pray-kódex zenei paleográfiája.* Kiderül, hogy a Pray-kódexben többféle hangjelzés van: sőt az egyik neuma-típus eltér a nyugati formáktól. Viszont érdekes, hogy éppen az a kéz írta le a Halotti Beszédet is, amely ezt a neumatípust használja. A 132 r° lapon levő Domine Jesu Christe dallam leírója és notatora azonos a legrégibb magyar nyelvemlék leírójával. A kódexben különben erősen dominál az »aquitán« vagyis délfrancia hangjelzés, ami nem lephet meg, ha feltesszük, hogy a kódex előbb a somogyvár apátság birtokában volt s csak később vándorolt Deákiba.

A Liszt—Bartók kötetből emeljük ki Lakatos István cikkét *(Kolozsvári Liszt-emlékek)*, aki Lisztnek Jósika Miklóshoz írt és már francia eredetiben közölt levelének hátterét világítja meg. Jósika francia kiadót keresett regényeihez: Liszt levelében tanácsokat ad és közvetítését is felajánlja a száműzetésében szűkösen élő írónak.

A magyar zene történetéből című kötetben is akad csemege az irodalomtörténészek számára. A kötet élén olvassuk Kodály Zoltánnak 1920-ban, az *Ethnographia*-ban megjelent cikkét: az *Árgirus nótáját.* A cikk lényeges módosításon és bővítésen ment keresztül, de fontossága ma is megvan: Kodály itt ismerte fel először a csángók száján élő dallamban azt, hogy a XVI. századi Sándor-versnek legrégibb kísérő dallama alighanem egy egyfolytában, cenzúra nélkül dalolt rubato forma volt, melynek párjai Tinódi egyik kottajelzésében *(Az*

szalkai mezőn való viadalról) és Székel Balázsnak (1546) *Az szent Tobiasnak egész historiaia* c. énekének kottajelzésében is felismerhetők. „Hogy régi énekeseink hogyan segítettek magukon, ha egy-egy sorban véletlenül egy szótaggal több került eléjük, megmutatja az első sor, mely az eredetileg tizenkettes dallamra 13 szótagot alkalmaz." Ez a tanulmány a most folyó verstani vitákban különös jelentőséget kaphat, ha tanulságait megfontoljuk. Kodály szerint ez a szabad recitatív ritmizálás lehetett a XVI. században általánosan elterjedt előadási mód, mint erről a ma is élő Árgirus-nóta tanúskodik.

Falvy Zoltán nagyszabású tanulmányában elemzi a Grácban őrzött magyar eredetű antifonáriumot, melyet újabban fedeztek fel a magyar kutatás számára. Különös érdekessége, hogy most előttünk van Sz. Adalbert és Sz. István két antifonája, úgy amint a XII. században énekelték. A szerző, aki a zene paleográfiának elsőrangú szakembere, megkísérli összekötni István király kultuszát a regösénekekkel is és a regösénekek hangvezetésében az „Ave beate Stephane" antifonával rokon dallammenetet vél felismerni.

Esze Tamás összeállít minden olyan adatot, amely a II. Rákóczi Ferenc korának zenei életére vonatkozik és revízió alá veszi Thaly Kálmán adatait, melyeknek még a kritikus Haraszti Emil is hitelt adott. Az irodalmárt itt főleg az érdekli, milyen viszony állhat fenn a kuruc tábori és udvari zene és a kuruc népénekek között? Itt sajnos, jóformán csak egy pár fogódzót nyújt az összeállítás. 1704-ből Domahidy Miklós írja Ujlaky Istvánnak, mikor mindenéből kifosztották: „Most kellene az Perczig szép vigasztaló éneklése, kit hajdanában szakmári házomnál elénekelt." Persze nem tudjuk, milyen jellegű volt ez a vigasztaló ének. Harasztival szemben Esze Tamás szerint a Forgách Simon gúnyos levelében előforduló „Rajta kuruc" is ének lehetett és nem képes kifejezés, sőt ő kapcsolatba hozza a Csinom Palkó egy hasonlóan idevaló versszakával is. A többi nagyszámú adat, mind trombitás, sipos, dobos vagy »huboista« muzsika emlékét őrzi, ami a tábori és udvari életben elengedhetetlen kellék volt.

Külön érdeklődésre számíthat Molnár Antal tanulmánya: *„Nyugatias magyar dallamok a XVIII. sz. végén és a XIX. első felében"*, ahol pontos és alapos vizsgálatát kapjuk az ún. úri vagy biedermeier éneklésnek, melyben minden korabeli magyar költő, így Csokonai és Arany is benne élt. Bámulatos ismeretre vall pl. Arany dalgyűjteményének ide vonatkozó forráskimutatása. Verseghy, Pálóczi Horváth Ádám dallamaihoz is megkapjuk a megfelelő német—osztrák mintákat. Mindez elgondolkoztathatja az irodalomtörténészt is, hiszen a magyar népi ízlésnek éppen ebben az érzelgős stílusban kellett magának utat törnie.

Várnai Péter itt folytatja Mátray Gábor életrajzát a szabadságharctól haláláig. Előbb naplójából közöl igen eleven részleteket az osztrák megszállás, a magyar felszabadulás, majd a végleges elnyomás napjaiból, majd ismerteti magyar zenetörténeti tanulmányait, többek között Tinódi-kiadását (1860) és a hozzá írt tanulmányt. Ő volt az első, aki Liszttel szemben megállapította, hogy a cigányok zenéje különbözik a magyar zenétől és akit méltán tekinthetünk a magyar zenetörténet megalapítójának. Még népdalkiadványaiban is, a korban érthető hibák ellenére az igazi magyar népi zene első méltánylója volt.

Eckhardt Sándor

TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF: LENAU

Akadémia Kiadó 1955. 266 l.

1950-ben múlt száz éve annak, hogy Lenau a döblingi elmegyógyintézetben örökre lehunyta szemét. A halála óta eltelt évszázad irodalomtudománya számára művészete megoldhatatlan problémát jelentett, melyet a legkülönbözőbb oldalakról igyekeztek megközelíteni. A tények megállapítása, az életmű anyagszerű tekintetben maradéktalan összehordása és feltárása volt az egyetlen törekvés, amely sikerrel járt: Castle kritikai kiadása ma is minden Lenau-kutatás kánonjának tekinthető, mely legföljebb jelentéktelen részletekben szorulhat kiegészítésre. Az anyag együtt van — immár több, mint harminc éve —, de mind ez ideig váratott magára az az átfogó munka, amely a meglevő konkrétum ismeretében meg tudta volna magyarázni, hogy ami van, miért van, amely az analízis eredményeiből szintézist tudott volna alkotni. Első mondatunkban nem véletlenül említettük meg a döblingi elmegyógyintézetet. Ez a vonatkozás szabott ugyanis hosszú évtizedeken keresztül irányt minden Lenauval foglalkozó elemzésnek: a Lenau-kérdés egyre inkább a pszichopatológia területére csúszott át s bekövetkezett az az állapot, amikor a költő egész műve csak azt a célt szolgálta, hogy egy pszichiátriai kórkép kifejlődésének árnyalatnyi finomságait dokumentálja. Lenau betegsége tény, de nem